

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ- ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

Το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας και του εκφοβισμού σίγουρα δεν είναι καινούριο, ωστόσο στις μέρες μας έχει πάρει πολύ μεγάλες διαστάσεις εξαιτίας διαφόρων κοινωνικο-πολιτικο-οικονομικών παραγόντων, αλλά και των μεγάλων ερευνών που έχουν διεξαχθεί σχετικά με αυτό. Επειδή πρόκειται για ένα πραγματικά πάντα επίκαιρο και δύσκολο θέμα, το οποίο είναι σημαντικό να προγραμματιστεί στην αρχή της σχολικής χρονιάς, έγινε η προσπάθεια να καλυφθεί πολύπλευρα μέσα στο περιοδικό, ώστε να δοθούν οι απαραίτητες ιδέες και προτάσεις. Επιπλέον, υπάρχει και άλλο σχετικό άρθρο στο περιοδικό μας, από την κα Καραμανιάν στο τεύχος 69, Μάιος-Ιούνιος 2011. Στο παρόν τεύχος, ο Ευάγγελος Κωνσταντίνου, Κοιν. Ανθρωπολόγος, υπεύθυνος του κέντρου Πρόληψης Εξαρτήσεων «Ηλιος», δίνει τον ορισμό, τις μορφές και την αιτιολογία του φαινομένου, καθώς και προτάσεις για την αντιμετώπισή του, ενώ η Ειρήνη Βασιλάκη, Φιλολόγος-Ιστορικός, αναφέρεται στον εκφοβισμό μέσω διαδικτύου. Στο δεύτερο μέρος του αφιερώματος παρουσιάζουμε δύο πολύ ενδιαφέρουσες δραστηριότητες: Α. «Το Τραπέζι της Αναμονής, της Περισυλλογής & της Συμφιλίωσης», από τη δρα Ευγενία Βαθάκου σε συνεργασία με τους κ. Απόστολο Ζήσιμο, διευθυντή του 52ου Δημοτικού Σχολείου, & κ. Φωκίωνα Γεωργιάδη, διευθυντή του 151ου Δημοτικού Σχολείου, Β. «Μια παράξενη σχολική τσάντα», από τους εκπαιδευτικούς Βάνα Νάστου, Αριστέα Αναστασιάδου και Παναγιώτη Τσαγκάρη, όπως εφαρμόστηκε στο πρόγραμμα αντιμετώπισης ενδοσχολικής βίας του 3ου Δημ. Σχολείου Αγίου Δημητρίου, με την εποπτεία του κ. Κωνσταντίνου. Πιστεύουμε ότι όλα αυτά θα σας δώσουν τόσο τις βασικές θεωρητικές γνώσεις όσο και ιδέες για να πραγματοποιήσετε μέσα στην τάξη.

ΕΝΔΟΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ - ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

Ορισμός | Μορφές | Αιτιολογία | Αντιμετώπιση

Κωνσταντίνου Ευάγγελος, Κ. Ανθρωπολόγος, Επ. Υπεύθυνος Κέντρου Πρόληψης Εξαρτήσεων «ΗΛΙΟΣ»

Σύμφωνα με τον Olweus, ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υφίσταται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, διάφορες μορφές βίαιης συμπεριφοράς από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές. Προκειμένου να χαρακτηριστεί μια βίαιη πράξη ως περιστατικό «σχολικού εκφοβισμού», θα πρέπει αυτή να είναι εμπρόθετη, αδικαιολόγητη, συστηματική και επαναλαμβανόμενη, να ασκείται από ένα πιο δυνατό παιδί ή μια ομάδα παιδιών σε κάποιον πιο αδύναμο (υπάρχει

πάντα διαφορά δύναμης), στόχος της να είναι να προκαλέσει φόβο, ανησυχία, σωματική και ψυχική οδύνη στο παιδί που θυματοποιείται, αντλώντας το πιο δυνατό παιδί, απ' την πράξη αυτή, κάποιο όφελος (π.χ. αίσθημα ικανοποίησης, απόκτηση κύρους, δημοφιλίας κ.λπ.), ενώ το πιο αδύναμο παιδί δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του.

Ο σχολικός εκφοβισμός μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορες μορφές, όπως: α) σωματικά, με τη μορφή σωματικών επιθέσεων (περιλαμβάνοντας κάθε είδους χτυπήματα), β) λεκτικά, όπου κάποιος γίνεται σταθερά στόχος και αποδέκτης πειραγμάτων, φραστικών επιθέσεων και προσβολών, γ) ψυχολογικά, ως αποδέκτης απειλών, διάδοσης φημών, εκβιασμούς, δ) κοινωνικά, μέσω του αποκλεισμού κάποιου από τη συμμετοχή σε συντροφικές, ομαδικά παιχνίδια και κοινωνικές δραστηριότητες, ε) σεξουαλικά (ανήθικες χειρονομίες,

ανεπιθύμητο άγγιγμα, υβριστικά σχόλια με σεξουαλικό περιεχόμενο), μέχρι και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις, και στ) ηλεκτρονικά, μέσω του διαδικτύου και των κινητών τηλεφώνων τελευταίας τεχνολογίας, απ' όπου αποστέλλεται απειλητικό ή υβριστικό υλικό με email, sms ή/και μέσω ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης (facebook).

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο εκφοβισμός είναι κατά κύριο λόγο ένα ομαδικό φαινόμενο, που δεν αφορά μόνο στον μαθητή που εκφοβίζεται και σε εκείνον που εκφοβίζεται, αλλά αφορά και σε όλους εκείνους που είναι παρόντες ή γνωρίζουν την ύπαρξή του, δηλαδή στους παρατηρητές (μαθητές και ενήλικες). Σύμφωνα με διάφορες έρευνες, ο ρόλος των παρατηρητών, τόσο των μαθητών όσο και των ενηλίκων (π.χ. εκπαιδευτικών), και η στάση (παθητική ή ενεργητική) που αυτοί υιοθετούν μπροστά σε ένα περιστατικό εκφοβισμού είναι καθοριστικά για την ενίσχυση ή την αποδυνάμωση του φαινομένου.

Αναφορικά με την αιτιολογία του φαινομένου, η βία που ασκείται στο περιβάλλον του σχολείου αποτελεί σύνθετο και πολυπαραγοντικό φαινόμενο, στην εκδήλωση του οποίου συμβάλλουν πλήθος ατομικών και περιβαλλοντικών μεταβλητών, όπως τα

ατομικά-ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά κάθε παιδιού, τα χαρακτηριστικά της οικογένειας, το ψυχολογικό κλίμα του εκάστοτε σχολείου, ο τρόπος που προβάλλεται και απενοχοποιείται η βία από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το διαδίκτυο, τα σύγχρονα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα, όπως η οικονομική κρίση, που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο στο οποίο ευνοείται η εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών.

Η βία μεταξύ των μαθητών έχει πολλές, σοβαρές, βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις

στην ανάπτυξη και υγεία τους. Όμως, πολύ συχνά, τα περιστατικά αυτά δεν αντιμετωπίζονται κατάλληλα, είτε γιατί δεν γίνονται αντιληπτά από τους

εκπαιδευτικούς και τους γονείς είτε γιατί συχνά αποσιωπούνται. Σε γενικές γραμμές, επικρατεί έλλειψη ενημέρωσης, περιορισμένη ευαισθητοποίηση και έλλειψη γνώσεων και δεξιοτήτων για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Σύμφωνα με τους συγγραφείς του εγχειριδίου «Όταν τα πράγματα στο σχολείο αγριεύουν» (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2000), Μόττη-Στεφανίδη Φρόσω και Τσέργα Νίκο, ο σχεδιασμός μιας παιδαγωγικής στρατηγικής που στοχεύει στην αντιμετώπιση της επιθετικότητας στο σχολείο οφείλει να είναι πολυδιάστατος και να λαμβάνει υπόψη του τους ποικίλους παράγοντες, που έχει αποδειχτεί ότι άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στην εμφάνιση του φαινομένου. Έτσι, η αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων στο σχολείο δεν είναι υπόθεση ενός ατόμου.

Χρειάζεται συστηματική και δημιουργική συνεργασία όλων των μελών του συλλόγου διδασκόντων, για να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα. Παράλληλα, θα πρέπει να καλλιεργηθεί συνεργατικό κλίμα ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και στους γονείς, η συμβολή των οποίων είναι καθοριστική. Όπως δείχνουν διάφορες έρευνες, η θετική σχέση των μαθητών με ενήλικες που είναι διαθέσιμοι να βοηθήσουν, όταν τους χρειάζονται, αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα στην πρόληψη της βίας. Ολοκληρώνοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στο φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας, παραθέτω ορισμένες βασικές κατευθύνσεις στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του φαινομένου από τον εκπαιδευτικό:

- άσκηση ουσιαστικής εποπτείας στους χώρους του σχολείου,
- συζήτηση με τους μαθητές για τα ατομικά τους δικαιώματα αλλά και τις υποχρεώσεις τους (σαφείς κανόνες συμπεριφοράς)

στο σχολείο,

- συζήτηση με τους μαθητές γύρω από το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας, τις αιτίες, τις αφορμές και τους τρόπους αντιμετώπισής της,
- ενίσχυση της αλληλεγγύης και της φιλίας μεταξύ των μαθητών, ως το πλέον κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση περιστατικών βίας και εκφοβισμού στο σχολείο,
- ευαισθητοποίηση των γονιών για το πρόβλημα,
- εμπέδωση από την ομάδα των μαθητών της ιδέας ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν μόνο αν «σπάσουν τη σιωπή», εξηγώντας τους ότι η κοινοποίηση περιστατικών βίας δεν αποτελεί «κάρφωμα»,
- ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ένταξη στη σχολική ομάδα των νεοφερμένων μαθητών ή των μαθητών με ειδικά προβλήματα και ανάγκες.

Χρήσιμοι Ιστότοποι:

- <http://www.antibullyingnetwork.gr>
- <http://www.epsype.gr>

Τηλεφωνικές Γραμμές Βοήθειας:

801 801 1177 | «Γραμμή σύνδεσμος για την ψυχοκοινωνική υγεία του παιδιού και του εφήβου» της Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (απευθύνεται σε γονείς και οποιονδήποτε ενήλικα επιθυμεί να μιλήσει για θέματα που αφορούν στην ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων)

116 111 | «Γραμμή στήριξης του παιδιού και του εφήβου» της Ε.Ψ.Υ.Π.Ε. (απευθύνεται σε παιδιά και εφήβους μέχρι 18 ετών που έχουν ανάγκη υποστήριξης, συμβουλής και βοήθειας στα θέματα που τους απασχολούν)

SOS 1056 | «Εθνική τηλεφωνική γραμμή για τα παιδιά» του "Χαμόγελου του παιδιού" (απευθύνεται σε παιδιά, γονείς/ενήλικες, εκπαιδευτικούς και φορείς, με βασικό σκοπό την προστασία και την προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών) Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α. (2011), Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία, Νομική Βιβλιοθήκη.
Οίλιους D. (2009), Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε, Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
Μόττη-Στεφανίδη Φ. & Τσέργας Νίκος (2000), Όταν τα πράγματα στο σχολείο αγριεύουν, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ: ΜΕΤΑ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

της **Ειρήνης Βασιλάκη**
(Φιλολόγου- Ιστορικού)

Εδώ και αρκετές δεκαετίες, πολλοί εκπαιδευτικοί, ειδικοί σύμβουλοι, σύμβουλοι ψυχικής υγείας και ειδικοί επιστήμονες έχουν ασχοληθεί και μελετήσει το φαινόμενο του λεγόμενου παραδοσιακού εκφοβισμού στα σχολεία. Ο εκφοβισμός, όμως, τα τελευταία χρόνια ξέφυγε από το στενό πλαίσιο του σχολείου και έκανε την εμφάνισή του στο διαδίκτυο, με πολλά παιδιά, προεφήβους

και εφήβους, να γίνονται θύτες και θύματα.

Είναι συχνό πλέον το φαινόμενο πολλά παιδιά, προέφηβοι και έφηβοι, να λαμβάνουν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που τους εξυβρίζουν, τους κριτικάρουν, τους σχολιάζουν για τις πολιτικές επιλογές τους, τη στάση τους σε κάποια θέματα κοινωνικά, για την εμφάνισή τους αλλά και για τις επιλογές τους στην προσωπική τους ζωή. Πολλές φορές τα μηνύματα ή τα σχόλια που δέχονται οι νέοι είναι ρατσιστικού, προσβλητικού ή πρόστυχου περιεχομένου, είτε εγγράφου είτε ακόμα φωτογραφίας ή βίντεο. Πρόκειται για ένα επικίνδυνο

ως θύματα είτε ως δράστες. Άλλες μελέτες έδειξαν ότι το 35% των μαθητών έχουν πέσει θύματα cyberbullying ενώ περίπου το 20% των παιδιών παραδέχονται ότι έχουν γίνει θύτες και έχουν εκδηλώσει τέτοια παραβατική συμπεριφορά σε βάρος συνομηλίκων τους.

Πότε ένας έφηβος εμπλέκεται σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού

Δεν μπορούν, όμως, όλα τα παιδιά να πέσουν θύματα του διαδικτυακού εκφοβισμού ούτε όλα να γίνουν θύτες. Ωστόσο, οι πιθανότητες εμπλοκής σε συμπεριφορές διαδικτυακού εκφοβισμού εξαρτώνται -όπως δείχνουν και οι

φαινόμενο, το οποίο μπορεί να οδηγήσει στην περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό κάποιων παιδιών από κάποια άλλα, καθώς καλλιεργείται ένα κλίμα φόβου, ανασφάλειας και ψυχολογικής πίεσης.

Στην ουσία, πρόκειται για την εκδήλωση μιας παραβατικής συμπεριφοράς, που αφορά «στον εκφοβισμό, την απειλή, την ταπείνωση ή την παρενόχληση παιδιών, προεφήβων και εφήβων, μέσω της χρήσης του διαδικτύου, κινητών τηλεφώνων είτε άλλων ψηφιακών τεχνολογιών από ομηλίκους τους».

Οι μελετητές τα τελευταία χρόνια προσπαθούν να διερευνήσουν τη συχνότητα της εμφάνισης της παρενόχλησης των εφήβων μέσω του διαδικτύου και των ΤΠΕ. Σε μία από τις πρώτες μελέτες, των Ybarra & Mitchell (2004), διαπιστώθηκε ότι το 19% ενός δείγματος των τακτικών χρηστών του διαδικτύου, μεταξύ των ηλικιών 10 και 17 ετών, είχαν βιώσει το cyberbullying, είτε

έρευνες- από το εάν το άτομο παρουσιάζει συμπτώματα κατάθλιψης και αν βιώνει το αίσθημα της απόρριψης τόσο από τους συνομηλίκους όσο και από το ευρύτερο περιβάλλον του, όταν δεν υπάρχει ανατροφοδότηση μέσω -λεκτικής και μη-επικοινωνίας. Όταν συγκλίνουν όλα τα παραπάνω, τότε ο νέος είναι εύκολο να εμπλακεί σε συμπεριφορές διαδικτυακής θυματοποίησης.

Από την άλλη πλευρά όμως, όταν αίρονται οι αναστολές, εκδηλώνεται αποσπαστική φαντασία, ελαχιστοποιούνται οι αρχές και απομακρύνεται το ενδεχόμενο της τιμωρίας, είναι πολύ εύκολο να εκδηλώσει ένα παιδί συμπεριφορά θύτη στο διαδίκτυο. Επίσης, τα παιδιά, οι προέφηβοι και οι έφηβοι που πέφτουν θύματα εκφοβισμού στο σχολικό τους περιβάλλον, μπορούν να παρουσιάσουν επιθετικές συμπεριφορές στο διαδίκτυο και να στραφούν εναντίον άλλων ομηλίκων τους, θέλοντας να εκδικηθούν και να αισθανθούν καλύτερα.

Διαβάζοντας τα σημάδια που φανερώνουν την εμπλοκή ενός παιδιού στον διαδικτυακό εκφοβισμό

Μπροστά στο νέο αυτό φαινόμενο, τόσο οι γονείς όσο και οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να παρατηρούν και να καταγράφουν τις αλλαγές στη συμπεριφορά των παιδιών, προκειμένου να μπορούν να διαγνώσουν αν το παιδί εμπλέκεται σε διαδικτυακό εκφοβισμό. Ο κώδωνας του κινδύνου κρούεται, όταν το παιδί σταματά ξαφνικά να χρησιμοποιεί τον υπολογιστή ή το κινητό του και εμφανίζει νευρικότητα ή αναστάτωση όποτε βλέπει στην οθόνη του υπολογιστή ή στο κινητό του κάποιο μήνυμα.

Σημαντικό σημάδι ότι κάτι δεν πάει καλά είναι και η θλιμμένη όψη του παιδιού μετά τη χρήση του Η/Υ ή του κινητού τηλεφώνου, όταν αποφεύγει να συζητά τι κάνει, όταν περιηγείται στο διαδίκτυο ή όταν αλλάζει γρήγορα την οθόνη του Η/Υ ή την κλείνει όποτε πλησιάζει κάποιος ενήλικας. Άλλα συμπτώματα μπορεί να είναι η χρήση του Η/Υ κατά τις βραδινές ώρες, η απομάκρυνση του παιδιού τόσο από την οικογένεια όσο και από τους φίλους του, οι έντονες συναισθηματικές μεταπτώσεις και η συνεχής άρνηση για το σχολείο, το ότι αλλάζει τη διαδρομή από και προς το σχολείο του, ζητά συνέχεια χρήματα ή παρουσιάζει ψυχοσωματικά συμπτώματα (πονοκεφάλους, πονόκοιλους, διαταραχές στο φαγητό), σε συνδυασμό με απροσδόκητη μαθησιακή πτώση.

Τα παραπάνω σημάδια, βέβαια, μπορεί να εμφανίζονται σε συνδυασμό με τα σημάδια που προϋδεάζουν για εμπλοκή σε εκφοβισμό στο σχολείο.

Ποιος είναι ο ρόλος των εκπαιδευτικών και των γονέων στην πρόληψη του φαινομένου

Για να μπορέσουν, όμως, να προστατευτούν τα παιδιά από αυτές τις συμπεριφορές και για να προβλεφθεί η εμπλοκή τους στον διαδικτυακό εκφοβισμό, δεν χρειάζεται ούτε ο πανικός ούτε η ενοχοποίηση του διαδικτύου και των ΤΠΕ. Αντίθετα, απαιτείται η ψυχραιμία, ο διάλογος και η συνεργασία, τόσο των γονέων με τους εκπαιδευτικούς όσο και των γονέων και εκπαιδευτικών με τα παιδιά.

Η βασική αρχή που πρέπει να διέπει τις από κοινού προσπάθειες των γονέων και των εκπαιδευτικών θα πρέπει να στηρίζεται στην αναγνώριση της ικανότητας κάθε παιδιού να ξεπερνάει δύσκολες καταστάσεις και να ελέγχει αρνητικά συναισθήματα και συμπεριφορές.

Αυτό που απαιτείται, επομένως, είναι να πάρουμε τον εκφοβισμό στα σοβαρά

και να διδάξουμε με αυτό τον τρόπο το παιδί πώς να αγνοεί τις παρατηρήσεις του θύτη και να του εξηγήσουμε ότι δεν έχουν δικαίωμα να το φοβίζουν και να το παρενοχλούν. Πρέπει να αποτελέσει βασικό μέλημα όλων μας η εκπαίδευση των παιδιών στην αντιμετώπιση των επιθέσεων μέσω διαδικτύου (να προστατεύουν τους κωδικούς πρόσβασης και τα προσωπικά δεδομένα τους, να μην απαντούν προκλητικά, να μην αποστέλλουν φωτογραφίες ή προσωπικά τους δεδομένα σε αγνώστους). Είναι πολύ σημαντικό να διδάξουμε στα παιδιά

τον τρόπο της σωστής χρήσης του διαδικτύου, αντί να το δαιμονοποιούμε. Να γίνουμε φίλοι τους στο Facebook ή σε όποια σελίδα κοινωνικής δικτύωσης συμμετέχουν, ώστε να μπορούμε να τα επιβλέπουμε και, το βασικότερο απ' όλα, να τα διδάξουμε ασφάλεια και υπευθυνότητα.

Αυτό που πρέπει να γίνει απολύτως κατανοητό είναι ότι δεν είναι όλες οι συμπεριφορές το ίδιο και να αντιληφθούμε την πολυπλοκότητα και την πολυποικιλότητα του φαινομένου, προκειμένου να μπορέσουμε να το προλάβουμε, τόσο **μέσα από ειδικά προγράμματα και ημερίδες, όσο και με τη συνεργασία με ψυχολόγο** -εντός ή εκτός σχολείου- καλλιεργώντας πάντα σχέσεις εμπιστοσύνης και συνεργασίας με το παιδί.

Πηγές:

Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.

Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435-454.

Junoven, J., Gross, E. (2008). Extending the school grounds?-Bullying experiences in cyberspace. *Journal of school health*, 78(9), 496-505.

Αβδελίδου, Ε., Σταυρόπουλος, Β., Μόττη, Φ. (2011). Συμπεριφορές Διαδικτυακού εκφοβισμού στην εφηβεία: Προβλεπτικοί παράγοντες. 13ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας. Αθήνα.

ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ

«Το Τραπέζι της Αναμονής, της Περισυλλογής & της Συμφιλίωσης»

Συγγραφείς δραστηριότητας, δρ Ευγενία Βαθάκου, σε συνεργασία με τους κ. Απόστολο Ζήσιμο, διευθυντή του 52ου Δημοτικού Σχολείου, & κ. Φωκίωνα Γεωργιάδη, διευθυντή του 151ου Δημοτικού Σχολείου και θερμό υποστηρικτή της πρακτικής.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ

Στο σχολείο, μέσα στην τάξη αλλά και στο προαύλιο, ενίοτε προκύπτουν μεταξύ των παιδιών διαφωνίες λιγότερο ή περισσότερο έντονες. Οι διαφωνίες αυτές μπορεί να κλιμακωθούν, τόσο σε λεκτική όσο και σε φυσική βία, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένταση στις σχέσεις των παιδιών αλλά και στο σχολείο γενικότερα. Τόσο κατά την εξέλιξη μιας τέτοιας κατάστασης όσο και μετά την -με όποια έκβαση- λήξη της διαφωνίας / τσακωμού / σύγκρουσης, η διαχείριση της κατάστασης είναι πολύ σημαντική για να μην κλιμακωθεί η σύγκρουση, όπως επίσης και να μην παγιωθούν τα αποτελέσματα αυτής στη σχέση των εμπλεκομένων παιδιών. Το ζητούμενο εδώ είναι ο μετασχηματισμός τέτοιων αρνητικών καταστάσεων σε κάτι θετικό, δημιουργικό, σε μια εμπειρία μάθησης και εξέλιξης για τον κάθε μαθητή χωριστά αλλά και για το ευρύτερο περιβάλλον του σχολείου.

Στα 52ο και 151ο Δημοτικά Σχολεία της Αθήνας, τα τελευταία δύο χρόνια έχει αναπτυχθεί μία εξαιρετική πρακτική από την εκεί εκπαιδευτική κοινότητα: Το «Τραπέζι της Συμφιλίωσης» ή «Τραπέζι ΑΠΣ», από τα αρχικά **Αναμονή, Περισυλλογή και Συμφιλίωση**. Αρχικός εμπνευστής του «Τραπεζιού» ήταν ο Απόστολος Ζήσιμος, διευθυντής του 52ου Δημοτικού Σχολείου. Ωστόσο, η πρακτική αυτή αμέσως αγκαλιάστηκε και από τον Φωκίωνα Γεωργιάδη, διευθυντή του 151ου Δημοτικού Σχολείου, με το οποίο συστεγάζεται το 52ο Δημοτικό Σχολείο, αλλά και από το σύνολο της εκπαιδευτικής και μαθητικής κοινότητας των δύο σχολείων και μετεξελίχτηκε δημιουργικά! Στη συνέχεια, παρουσιάζεται αναλυτικά η λειτουργία του «Τραπεζιού ΑΠΣ», ως ένας **Χώρος και Χρόνος Εκχειρίδας**, ένα εργαλείο το οποίο μπορεί να συμβάλει στη συμφιλίωση και στην καλλιέργεια της συνεργασίας και του διαλόγου μέσα στο

σχολείο.

Στόχοι

Σε επίπεδο προσωπικό: Να μετασχηματίζονται δημιουργικά και ειρηνικά προβλήματα/διαφωνίες/συγκρούσεις που προκύπτουν μεταξύ μαθητών στο σχολείο, σε ευκαιρίες για κατανόηση, μάθηση και αυτογνωσία. Σε επίπεδο σχολικής κοινότητας: Να αποτελέσει το «Τραπέζι ΑΠΣ» ένα εργαλείο για την κοινότητα του σχολείου, που θα συμβάλλει στην ανάπτυξη της Συνθήκης της Εκχειρίδας, συν-δημιουργίας και αρμονικής συνύπαρξης.

Ηλικιακή Ομάδα:

Γ' - ΣΤ' Τάξη (8-12 χρόνων)

Περιγραφή του «Τραπεζιού»

Το Τραπέζι της Συμφιλίωσης βρίσκεται στον πρώτο όροφο του σχολείου, έξω από το γραφείο των δασκάλων, σε έναν κοινόχρηστο μεν αλλά ήσυχο χώρο. Το σχήμα του τραπεζιού, στρογγυλό και χωρίς γωνίες, έχει συμβολική σημασία και προσκαλεί! Στον τοίχο πάνω από το τραπέζι υπάρχουν ζωγραφιές των παιδιών, με μηνύματα όπως «Ναι στον Διάλογο», «Αγαπάμε, δεν χτυπάμε», «Τέρμα στη βία», «Όποιος χτυπά και βρίζει δεν είναι ήρωας», «Τέρμα στο ξύλο», «Αναμονή», «Περισυλλογή», «Συμφιλίωση».

Επάνω στο τραπέζι υπάρχουν διάφορα βιβλία, φυλλάδια και άρθρα. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής: βιβλία από τη σειρά «Τα Αδέσποτα», της Σοφίας Ζαραμπούκα, «Κανείς δεν είναι τέλειος», της Ρίμερ Χριστίνας για την ετερότητα, «Ο κήπος με τις 11 γάτες», για το «καλό» και το «κακό» στη ζωή. Επίσης, ενίοτε πάνω στο τραπέζι υπάρχουν βιβλία και υλικό από προγράμματα βιωματικής εκπαίδευσης, τα οποία δουλεύουν οι τάξεις του σχολείου· για παράδειγμα, φυλλάδια περιβαλλοντικής ή διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Επιπλέον, υπάρχουν φύλλα εργασίας τα οποία μπορούν τα παιδιά να αξιοποιήσουν κατά την παραμονή τους εκεί, να

ζωγραφίσουν, να γράψουν ή και παίξουν. Τα βιβλία πάνω στο τραπέζι δεν είναι πάντα τα ίδια, αλλά αλλάζουν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Τέλος, ένα βάζο με λουλούδια συμβάλλει στη δημιουργία του κατάλληλου περιβάλλοντος, με χρώμα και σχήμα, δίνοντας την αίσθηση της τάξης, της αρμονίας αλλά και της φυσικής ομορφιάς.

Η διαδικασία

Όταν κάποια παιδιά τσακώνονται στην τάξη ή στο προαύλιο και οδηγούνται στο γραφείο του διευθυντή, ο διευθυντής δεν ρωτά «τι συνέβη», αλλά τους ζητά να καθίσουν πρώτα στο τραπέζι της συμφιλίωσης και να επιστρέψουν σε αυτόν όταν θα έχουν συμφωνήσει στο ποιο είναι το πρόβλημα και πώς θα το ξεπεράσουν. Προτού μεσολαβήσει το «Τραπέζι ΑΠΣ», τα παιδιά έχουν διαφορετικές απόψεις, εκφράζουν διαφορετικές «αλήθειες» και ο εκπαιδευτικός ή ο διευθυντής θα καλούνταν να «μαντέψουν» την αλήθεια. Στο «Τραπέζι ΑΠΣ», τα ίδια τα παιδιά θα αναλάβουν την ευθύνη να βρουν την μία «αλήθεια» που εκφράζει καλύτερα την κατάσταση στην οποία βρέθηκαν. Προτού καθίσουν στο τραπέζι, ο διευθυντής/εκπαιδευτικός τους λέει ότι εκεί θα προσπαθήσουν να βρουν την «μία αλήθεια» για το πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζουν, την οποία θα αποδέχονται και οι δύο, αλλά και να γνωριστούν καλύτερα. Τους εξηγεί ότι εκεί μπορούν να διαβάσουν κάποιο βιβλίο και μάλιστα να διαβάσουν το ίδιο βιβλίο μαζί ή να δημιουργήσουν κάτι από κοινού για να χαλαρώσουν, όπως μια ζωγραφιά, ή να γράψουν κάτι. Αν υπάρχει σαφής εικόνα για το πρόβλημα το οποίο έχει προκύψει και υπάρχει κάποιο βιβλίο σχετικό, τότε προτείνεται αυτό το βιβλίο. Για παράδειγμα, ένα βιβλίο με ιστορίες για το πώς άλλα παιδιά αντιμετωπίζουν

συγκρούσεις που οφείλονται σε θέματα διαφορετικότητας.

Συχνά, επίσης, τα παιδιά επιλέγουν μόνο τους, με βάση τα ενδιαφέροντά τους. Ο χρόνος που τα παιδιά περνούν στο τραπέζι της συμφιλίωσης δεν είναι καθορισμένος εκ των προτέρων. Υπάρχει το χρονικό πλαίσιο του διαλείμματος (10-15'), αλλά, αν τα παιδιά θέλουν περισσότερο χρόνο, επιστρέφουν και στο επόμενο και στο μεθεπόμενο διάλειμμα. Επίσης, έχουν υπάρξει περιπτώσεις όπου τα παιδιά, αφού ξεπέρασαν τη διαφορά τους, ζήτησαν να παραμείνουν, για να ολοκληρώσουν αυτό που διάβαζαν ή δημιουργούσαν - ζωγράφιζαν. Στη συνέχεια, όταν τα παιδιά νιώθουν έτοιμα, έρχονται στον διευθυντή/εκπαιδευτικό και του λένε ποιο είναι το συμπέρασμα στο οποίο έχουν καταλήξει και, πιο συγκεκριμένα, ποια είναι η «μία αλήθεια» για το πρόβλημα το οποίο αντιμετώπισαν και το τι έχουν καταλάβει. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση.

Ανάλογα με το θέμα, οι εκπαιδευτικοί μπορεί να κρίνουν ότι καλό θα ήταν να δοθεί συνέχεια στη συνεργασία των παιδιών, οπότε διακριτικά δημιουργούν τις προϋποθέσεις για να δουλέψουν τα παιδιά σε κάποια κοινή άσκηση μαζί. **Κατανοώντας τη λειτουργία του Τραπεζιού της Συμφιλίωσης: Ο Μετασχηματισμός της Σύγκρουσης** Στη θεωρία και την πράξη της ειρηνικής επίλυσης των συγκρούσεων έχει πλέον γίνει κατανοητό ότι μια σύγκρουση δεν μπορεί να επιλυθεί, αλλά μετασχηματίζεται (transformation). Η τεχνική του «Τραπεζιού της Συμφιλίωσης» συμβάλλει στον μετασχηματισμό της κατάστασης που έχει προκύψει, καθώς συμβάλλει στον μετασχηματισμό των συναισθημάτων και σκέψεων των μελών σε μια σύγκρουση αλλά και στον μετασχηματισμό συνολικά του περιβάλλοντος της σύγκρουσης, το οποίο είναι εξίσου σημαντικό με τα μέρη της σύγκρουσης και το πρόβλημα που έχει προκύψει. Εδώ, ως «περιβάλλον» εννοούνται και οι εκπαιδευτικοί και τα άλλα παιδιά, όπως και ο παράγοντας του χρόνου και του χώρου όπου εκτυλίσσονται οι σχέσεις των παιδιών. Πιο αναλυτικά:

Τα παιδιά, από αντίπαλα μέρη σε μία διαφωνία/τσακωμό/σύγκρουση, σε κάτι δηλαδή αρνητικό, γίνονται συνυπεύθυνα για έναν κοινό θετικό στόχο: την ανακάλυψη της μίας αλήθειας που θα τα αντιπροσωπεύει εξίσου, αλλά και την διαχείριση της κατάστασης που αντιμετωπίζουν.

Από τον εκπαιδευτικό, που συνήθως αποφασίζει σε μια κατάσταση διαφωνίας

/ σύγκρουσης, η απόφαση-λύση μετακινείται στους ίδιους τους μαθητές/τριες, οι οποίοι/ες αποκτούν λόγο. Τους δίνεται, έτσι, χώρος να εκφραστούν αναλαμβάνοντας την ευθύνη μιας κατάστασης που τους αφορά άμεσα. Από ένα περιβάλλον πίεσης και έλλειψης χρόνου, σε ένα περιβάλλον ηρεμίας και σεβασμού στον χρόνο που χρειάζονται

τα παιδιά για να αναστοχαστούν και μόνα τους ν' αποφασίσουν τι έχει συμβεί και τι θέλουν να κάνουν από δω και πέρα. Επισημαίνεται ότι πολύ συχνά οι εκπαιδευτικοί επικαλούνται την έλλειψη χρόνου για την

επιφανειακή διαχείριση συγκρουσιακών καταστάσεων στο σχολείο.

Από το περιβάλλον της σύγκρουσης, το οποίο χαρακτηρίζει η ένταση της φωνής αλλά και η συναισθηματική ένταση, το στρες που δημιουργείται και η (παρ' ολίγον) ρήξη της σχέσης, σε περιβάλλον συν-δημιουργίας, ηρεμίας, σεβασμού, συνεργασίας.

Ο εκπαιδευτικός, από τον ρόλο του τιμωρού/φόβητρου μετακινείται στη θέση του διαμεσολαβητή-καθοδηγητή των παιδιών στην ανακάλυψη της αλήθειας αλλά και (σιωπηρού εν πολλοίς) καθοδηγητή στη διαδικασία του μετασχηματισμού καθώς, για παράδειγμα, έχουν φροντίσει εκ των προτέρων το περιβάλλον στο οποίο θα συνεχιστεί η διάδραση των παιδιών: το «Τραπέζι». Από μια πιθανή τιμωρία που συχνά είναι η «ποινή» για περιστατικά διαφωνίας/τσακωμού μεταξύ παιδιών υπάρχει μετακίνηση στον αναστοχασμό και τη μάθηση. Σημειώνεται, επίσης, ότι η τιμωρία στοχοποιεί τον μαθητή και δεν συμβάλλει στην ουσιαστική αντιμετώπιση του όποιου προβλήματος έχει προκύψει. Από τη σύγκρουση που οδηγεί στην τιμωρία, στο «Τραπέζι της Συμφιλίωσης», του διαλόγου και της κοινής δημιουργίας.

Οι προϋποθέσεις της επιτυχίας του Τραπεζιού ΑΠΣ

Αν οι Αρχαίοι Έλληνες είχαν δημιουργήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες ως ένα άλλο περιβάλλον διάδρασης, με στόχο τη συμφιλίωση και την ενότητα στον τότε γνωστό ελληνικό κόσμο, το «Τραπέζι της Συμφιλίωσης» είναι

έναν χώρο Εκκευρίας στο σύγχρονο σχολείο για την επίτευξη του στόχου του διαλόγου και της συνεργασίας.

Όμως αυτό το τραπέζι εντάσσεται σε ένα ευρύτερο περιβάλλον, το περιβάλλον των σχολείων όπου έχει γεννηθεί (δηλαδή το 52ο και 151ο Δημοτικό Σχολείο), και το οποίο έχει δημιουργήσει η εκπαιδευτική και μαθητική κοινότητα που κινούνται στον χώρο αυτό καθημερινά, με τις μικρές και μεγάλες πράξεις και στάσεις τους.

Το σχολείο ως Κοινότητα στην πράξη Το σχολείο αποτελεί μια κοινότητα και όλοι συνεισφέρουν στον κοινό στόχο: τη δημιουργία σχολείου πυρήνα γνώσης και προσωπικής ανάπτυξης. Τη λειτουργία του σχολείου διέπουν αξίες όπως ο σεβασμός, η αποδοχή του «άλλου» και η ειλικρίνεια. Σημαντικό για μαθητές και εκπαιδευτικούς η συνεργασία και η συν-δημιουργία. Τις αξίες αυτές, η κοινότητα των δύο σχολείων τις δοκιμάζει στην πράξη. Πιο κάτω ακολουθούν κάποιες από τις πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί και πλαισιώνουν την πρακτική του «Τραπεζιού ΑΠΣ».

Ο Διάλογος

Οι εκπαιδευτικοί μιλούν με τα παιδιά στις τάξεις τους, παροτρύνοντάς τα να σκεφτούν και να εκφράσουν τις σκέψεις τους: τι τα ενοχλεί στο σχολείο, τι τους αρέσει, τι θα ήθελαν προκειμένου να νιώθουν καλύτερα.

Όταν μαζεύονται όλα τα παιδιά στην πρωινή προσευχή, και προτού μπουν στις τάξεις τους, τους δίνεται το μικρόφωνο για να εκφράσουν τις ανησυχίες, σκέψεις, προτάσεις τους. Εκεί ακούγονται απόψεις και σκέψεις, όπως: «με ενοχλεί να με σπρώχνει κάποιος στις σκάλες και να μη ζητά συγγνώμη», «με ενοχλεί όταν κάποιος τρέχει απρόσεχτα στις σκάλες», «τα μικρά παιδιά είναι καλύτερα να παίζουν σε αυτό το σημείο του προαυλίου και τα μεγάλα στο άλλο, για να μην χτυπήσει κανένας και να είμαστε όλοι άνετα» κτλ.

Αναστοχασμός & Εμπλουτισμός

1. Είναι σημαντικό να καταγραφεί το πώς προέκυψε το «Τραπέζι ΑΠΣ». Το

«Τραπέζι ΑΠΣ» είναι μια πρακτική η οποία προέκυψε μέσα από την εμπειρία, την αναζήτηση και την ειλικρινή αγωνία να δημιουργηθεί ένα όμορφο περιβάλλον δημιουργικής διάδρασης στα 52ο και 151ο Δημοτικά Σχολεία Αθηνών. Η εφαρμογή της παραδοσιακής πρακτικής όπου τα προβλήματα πήγαιναν στον διευθυντή, ο οποίος με την σειρά του καλούνταν να μαντέψει τι έχει συμβεί μέσα από τις αντικρουόμενες απόψεις των παιδιών, δεν απέδιδε ούτε βραχυπρόθεσμα αλλά, ακόμα πιο σημαντικό, ούτε μακροπρόθεσμα. Πρώτον, λόγω του ότι ο χρόνος που μπορεί να διαθέσει ένας διευθυντής είναι περιορισμένος και δεύτερον, και σημαντικότερο, ότι επιθυμητός στόχος δεν είναι τόσο η επίλυση μόνο ενός προβλήματος ή μιας σύγκρουσης αλλά ο μετασχηματισμός τους σε κάτι δημιουργικό. Έτσι προέκυψε η σκέψη της αναζήτησης της «μίας αλήθειας» και το Τραπέζι ως η μεθοδολογία για την επίτευξη αυτού του στόχου. Στη συνέχεια, και ενώ είχε αρχίσει να αποδίδει η πρακτική αυτή, η επόμενη σκέψη ήταν η περαιτέρω ανάπτυξη και συστηματοποίηση της πρακτικής με την επένδυσή της με άλλα στοιχεία. Βήμα το βήμα, λοιπόν, με οδηγό τον στόχο μιας κοινότητας συν-δημιουργίας στο σχολείο, την εμπειρία και την αγάπη για το σχολείο, προστίθεντο στοιχεία όπως τα επιλεγμένα κείμενα, τα οποία αλλάζουν τακτικά, οι ζωγραφιές των παιδιών κ.ά.

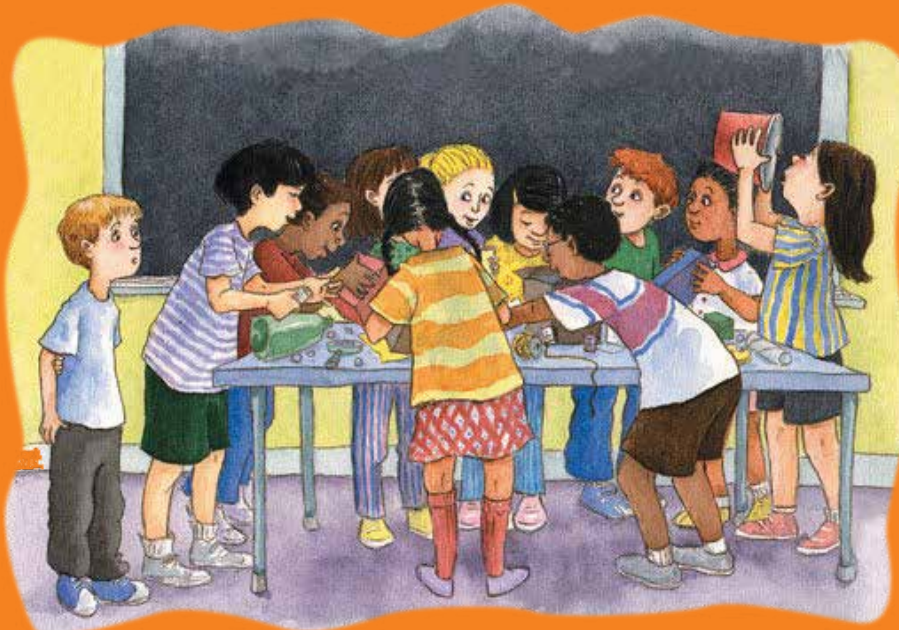
Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα πιο πάνω είναι ότι μια σχολική κοινότητα μπορεί να τολμήσει και να εφεύρει τα δικά της εργαλεία εκκευρίας και δημιουργικού μετασχηματισμού των συγκρούσεων. Για

άλλες χρήσιμες ιδέες δείτε επίσης στη συνέχεια «Ένα Σχολείο Εκκευρίας - Η Εκκευρία στην Πράξη».

2. Στα δύο δημοτικά σχολεία που αναφερόμαστε, το 60% των παιδιών είναι παιδιά μεταναστών, με τις δυσκολίες που μπορεί να συνεπάγεται το γεγονός αυτό. Για παράδειγμα, πρόβλημα επικοινωνίας με την οικογένεια λόγω γλώσσας, διαφορές πολιτισμικές κτλ. Παρ' όλες τις δυσκολίες, σε αυτά τα σχολεία έχει δημιουργηθεί μια πολύ ζωντανή και δημιουργική κοινότητα. Και, βέβαια, η εκπαιδευτική κοινότητα προσπαθεί συνειδητά να συμπεριλαμβάνει τους γονείς στην ευρύτερη κοινότητα του σχολείου, μέσα από διάφορες δραστηριότητες.

3. Σημαντικό στοιχείο της πρακτικής του Τραπεζιού είναι η πλαισίωσή του με βιβλία και άλλα ευχάριστα φύλλα εργασίας. Εδώ, οι δημιουργοί της πρακτικής σκέφτηκαν ότι υπήρχε και ο ενδεχόμενος κίνδυνος τα παιδιά να θεωρήσουν τιμωρία το τραπέζι, να εκλάβουν τα βιβλία ως το αντίτιμο της τιμωρίας και να συνδυάσουν την ανάγνωση του βιβλίου με μια αρνητική κατάσταση. Αυτό θα είχε το αντίθετο αποτέλεσμα από το επιθυμητό, που ήταν το να αγαπήσει το παιδί το βιβλίο. Γι' αυτό δεν εξαναγκάζονται τα παιδιά στην ανάγνωση των βιβλίων, αλλά τους προσφέρονται κι άλλες εναλλακτικές.

5. Η καλή σχέση του σχολείου με την κοινότητα των γονέων και κηδεμόνων είναι ιδιαίτερα σημαντική για την αποτελεσματικότητα της δουλειάς που συντελείται στο σχολείο.

ΜΙΑ ΠΑΡΑΞΕΝΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΤΣΑΝΤΑ

από τους Βάνα Νάστου, Παναγιώτης Τσαγκάρης, Αριστέα Αναστασιάδου Εκπαιδευτικοί, 3ο Δημ. Σχολείο Αγίου Δημητρίου.

α. Προβληματική

Η δραστηριότητα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «ΗΛΙΟΣ» για την ενδοσχολική βία, που υλοποιήθηκε στο 3ο Δημ. Σχολείο Αγίου Δημητρίου. Συμμετείχαν οι μαθητές της Γ' δημοτικού στις ώρες της ευέλικτης ζώνης.

β. Στόχοι

Σκοπός ήταν να δώσουμε στα παιδιά την ευκαιρία, με τρόπο εμπειρικό, μέσα από μια δραστηριότητα σκηνοθετημένη ώστε να μοιάζει πραγματικότητα, σε ένα περιβάλλον ασφαλές και υποστηρικτικό όμως, να:

- Έρθουν αντιμέτωπα με το αποτέλεσμα μιας βίαιης συμπεριφοράς.
- Προσπαθήσουν να μπουν στη θέση του άλλου.
- Αρχίσουν να αναγνωρίζουν και να εκφράζουν τα δικά τους συναισθήματα.
- Καταλάβουν ότι τα συναισθήματα που νιώθουν τα νιώθουν και οι άλλοι.
- Καταλάβουν ότι αυτά που κάνουν οι άνθρωποι επηρεάζουν τα συναισθήματα των άλλων.
- Εντοπίσουν και να αναλογιστούν τους τρόπους με τους οποίους αντιδρούν στις καθημερινές διαφωνίες που έχουν.
- Καταλάβουν ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι επίλυσης των διαφωνιών εκτός από τον εκνευρισμό ή την υποταγή.
- Σκεφτούν και να αρχίσουν να εφαρμόζουν κάποιους από αυτούς τους τρόπους.

γ. Περιγραφή

Μία μαθητική τσάντα «ταλαιπωρημένη», σκισμένη και βρόμικη. Μέσα υπάρχουν τα πράγματα του μαθητή, αλλά το βιβλίο γλώσσας είναι μουτζουρωμένο και σκισμένο σε πολλά σημεία, πολλά από τα μολύβια είναι σπασμένα, οι εργασίες για το σπίτι είναι τσαλακωμένες, οι ζωγραφιές του δεν είναι ολοκληρωμένες...

Δ. Διαδικασία

Ένας ένας οι μαθητές έρχονται στην έδρα μου, όπου, χωρίς να βλέπουν οι υπόλοιποι, περιεργάζονται τη μαθητική τσάντα, κοιτάζουν τα αντικείμενα, κάποιοι με επιφύλαξη βάζουν το χέρι μέσα και βγάζουν κάποια μολύβια ή τις τσαλακωμένες εργασίες και οι πιο περίεργοι αναποδογυρίζουν την τσάντα για να ελέγξουν το περιεχόμενο.

Όταν ολοκληρώθηκε αυτή η διαδικασία απ' όλους, τους ρώτησα τι νομίζουν γι' αυτή την τσάντα. Η απάντηση ήταν ότι η τσάντα αυτή ανήκει σε κάποιον κακό μαθητή. Μου έκανε εντύπωση, γιατί πίστευα ότι μετά το διάστημα που ασχολούμαστε με την ενδοσχολική βία θα το συνέδεαν εύκολα. Όταν τους ανακοίνωσα ότι η τσάντα ανήκει σε κάποιον μαθητή που παρενοχλείται από συμμαθητές του, έμειναν να με κοιτούν άναυδοι. Ήταν η δραστηριότητα που τα σόκαρε πραγματικά!

Νομίζω ότι το «πειστήριο», η τσάντα, τα έπεισε ότι αυτό δεν είναι κάποιο παιχνίδι αλλά πραγματικότητα. Ένας καταγιγισμός ερωτήσεων ακολούθησε την παρατεταμένη σιωπή: Σε ποιον ανήκει η τσάντα; Από ποια τάξη είναι; Ποια παιδιά τα έκαναν αυτό; Πώς το

ανακάλυψα; Τι θα κάνετε τώρα; Ακόμη κι όταν τους αποκάλυψα στη συνέχεια ότι ήταν σκηνοθετημένο, εξακολουθούσαν να είναι προβληματισμένα. Με αφορμή αυτό, συζητήσαμε ότι καθημερινά υπάρχουν πολλές καταστάσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε συγκρούσεις. Τα παιδιά ανέφεραν διάφορες συνηθισμένες αιτίες συγκρούσεων και έγιναν διάφορες ερωτήσεις: Γιατί θυμώνουμε; Τι μας κάνει να νιώθουμε επιθετικοί; Βοηθάει να αντιδρούμε έτσι; Τι συμβαίνει σε μας και στο άλλο άτομο; Υπάρχει τρόπος να επιλύσουμε τη διαφωνία ειρηνικά; Πώς μπορούμε να πούμε τι νιώθουμε, χωρίς να συγκρουστούμε; Εξηγήσαμε ότι όταν εκφράζουμε τα συναισθήματά μας, ειδικά όταν είναι δυσάρεστα, χωρίς να πληγώσουμε τον άλλο, «είμαστε όλοι κερδισμένοι».

Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι προτού φωνάξουμε, χτυπήσουμε, κλοτσήσουμε, σκουντήσουμε, καταστρέψουμε, κατηγορήσουμε, τρομοκρατήσουμε κτλ., περιμένουμε, σκεφτόμαστε τι είναι το καλύτερο που μπορούμε να πούμε και τελικά συνεχίζουμε και το κάνουμε.